

Buda Ferenc

Hazulról – haza

– *Feri bácsi, indítsuk kicsit messzebről ezt a beszélgetést. Hogyan is került Kecskemétre, mi volt az, ami idehozta?*

– Gyűjteményes verskötetem utószavának legelső mondatával kezdeném a választ: „Árva cselédlány – Anyám és nincstelen falusi ivadék – Apám egyetlen fiaként Kosztolányi halála napjának hajnalán születtem Debrecenben.” Nos, ezek a körülmények s a családi-társadalmi háttér, magyarul szólva: a szülőhely, a tisztességes szegénység, továbbá Szüleim előrettekintő, okos becsvágya alapvető meghatározója volt életemnek. Ők mindketten arra szántak engem, hogy továbbtanuljak, Debrecen évszázadokra visszatekintő iskolakultúrája ott helyben kínálta erre a lehetőséget, szegények voltunk, kettejük józan szeretete viszont megóvott attól, hogy agyondedélgetett egykévé nevelődjem a kezük alatt. A költészet, az irodalom pöttöm korom óta foglalkoztatott, s a gimnázium végzős osztályába jártam, amikor először jelentek meg verseim az Alföldben. Ötvenhat őszén másodéves egyetemi hallgató voltam. A november negyedike után írt s kéziratban terjesztett verseim közül három került a hatóság kezébe (azzal az egyetemi társammal együtt, aki gyanútlan lelkesedéssel elszavalta a ráküldött besúgónak), hamarosan pedig magam is. Izgatás vádjával egy év börtönre ítélték mind a kettőnket s kipenderítettek az egyetemről is. Öt éven át segéd munkásként kerestem a kenyeremet, előbb szülővárosomnak egy vasipari kisüzemében, aztán építkezéseken, mígnem ’59 havas telén néhány ruhadarabot s legfontosabb könyveimet egy viseltes bőröndbe rakva elutaztam Somogyba, hogy feleségül vegyem a kedvesemet. Evfolyamtársak voltunk, ám ’56 után ő is kimaradt az egyetemről, s akkor épp Nagycsepelyen tanított, Szóládtól, a szülőfalujától vagy hat kilométernyire. Néhány hónapig a karádi erdőgazdaság alkalmazásában dolgoztam, utóbb pedig a pár esztendő óta gyakorta emlegetett Balatonőszödön, a Minisztertanács Központi Üdülőjében mint kertészeti segéd munkás. Ekkor már igencsak születőben volt első gyermekünk, üdülőbeli munkámra sem tartottak igényt, hazavonatoztunk hát Debrecenbe, s a Szüleim szobakonyha-kamarás kis lakásában, velük egy fedél alatt húztunk ki vagy kilenc-tíz hónapot. Ezúttal a változatosság kedvéért faipari üzembe szegődtem el segéd munkásnak. Itt azonban egy gépmunkás-tanfolyam elvégzésével már oklevelet is szereztem, ami azt tanúsi-

Buda Ferenc (1936) Kossuth- és József Attila-díjas költő, író, műfordító. Egyetemi tanulmányait a Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakán végezte. 1955-től jelennek meg versei. 1965-ben jött Kecskemétre, de 1963 és 1970 között több településen tanított. 1970–1986 között a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársa volt. 1986 óta a kecskeméti Forrás folyóirat főmunkatársa. 2002 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Jelenleg Tiszakécskén él. A Forrás folyóirat 1996 novemberében ünnepi számmal köszöntötte 60. születésnapján, ekkor jelent meg Szekér Endre irodalomtörténész Buda Ferencről szóló monográfiája is (Buda Ferenc–Szekér Endre: Kecskemét, Forrás Könyv- és Lapkiadó, 1996).

totta, hogy sikerült egy fokkal feljebb kapaszkodnom a segédmunkási szintről. Költőként nem találván helyemet Debrecenben, 1960 nyárutóján egy alkalmi fuvarral felszaladtunk Pestre, elsőszülöttünket a régi Déli pályaudvaron átadtuk az anyósomnak, ő levitte a kislányt Kaposvárra, mi pedig a már említett bőrönddel a kezünkben ott maradtunk. Az utolsó fizetésem maradékán kívül volt valami 800 forintunk meg némi apró a zsebünkben. Azt a 800-at – ami mai szemmel kevésnek tűnik, ám akkoriban a jelenlegi névérték sokszorosát érte – a barátaink adták össze jókivánságon túli útravalóul: Für Lajos, Julow Viktor, Kiss Ferenc, Bata Imre, s talán még Juhász Béla. (Ma már csak Für Lajos él közülük: aki az összeget összegyűjtötte számunkra, s nem épp melleleg, ötvenhatos verseim kéziratát is megőrizte csaknem három évtizeden át.) Se állásunk nem volt, sem pedig fedél a fejünk felett. Első fővárosi éjszakánkat a Déli pályaudvar vasutasszállásának legfelső emelete fölött töltöttük, a padlást lezáró sötétszürke vasajtó mellett meglapulva, s hol leguggoltunk, hol felálltunk – mikor mibe fáradtunk bele. Másnap délután becsöngettünk Juhász Ferencékhez – a II. kerületi Szemlőhegy utca 23/B alatt laktak, akkori telefonszámuk is megmaradt emlékezetemben: 156–733, s náluk aludtunk azon az éjszakán. Egy hétig tartó újpesti albérlet után sikerült tartósabb időre egy 3×4 méteres kis szoba albérletéhez jutnunk az Áldás utca 5.-ben, a Rybár-villa nyitott terasza alatt, ahová némi idő elteltével a kislányunkat is magunkhoz vehettük. Szép környéken laktunk ott, s az egy négyzetkilométeren előforduló költők-írók száma is magasabb volt a budapesti átlagnál: Juhász Feriék a szomszéd utcában laktak, tőlünk följebb Rónay Gyuri bácsiék, még följebb Weöres Sándorék, másik irányban, fönn a Józsefhegyi úton, Illyésék, kissé lentebb, az Eszter utca sarkán álló emeletes villában a moszkvai emigrációból visszatelepült Hidas Antal, az Apostol utcában Csoóri Sándor, a domb dél felőli lábánál húzódó Keleti Károly utcában Sinka István, az ő közvetlen szomszédságában meg Ágh Pista, Nagy László öccse. Hamar sikerült munkához is jutnom: Dede László barátunk tanácsára – aki korábban a debreceni egyetem szerves kémiai tanszékén volt tanársegéd, s akkortájt szabadult az enyémnél jóval tevékenyebb ötvenhatos szereplése miatt rámért többéves börtönbüntetéséből – az újpesti Chinoin Gyógyszergyárba jelentkeztem segédmunkásnak, s oda jártam ki három éven át, három műszakba a Rózsadombról.

– *Mi vitte föl Önöket Pestre? Milyen céllal vágtak neki?*

– Egyik elgondolásunk az volt, hogy Pest nagy vadonjában az ember jobban elvegyülhet a sokaság sűrűje közt a fürkésző tekintetek elől. Debrecenben, akármerre jártam is, mindig azt éreztem, hogy figyelnek, szemmel tartanak. Verseimmel is hasztalan jelentkeztem újra. Hogy finoman szóljak, odahaza nemigen kapkodtak utánunk. Pesten viszont – részint persze felső sugallatra – megindult már az irodalmi élet olyan-amilyen éledezése, s ettől – akárcsak mások – valami elmozdulást reméltem írói-költői létem számomra túl hosszúnak tetsző holtpontjáról. (Amennyiben egy pontnak lehet hossza – de hát odaillik ez is a kor egyéb abszurditásai közé.) E tekintetben nem is kellett csalatkoznom. Pesti lapok, folyóiratok – Kortárs, ÉS – hamarosan közölgetni kezdtek a verseimből, az Új Írás pedig indulásától kezdve felfigyelt rám és pártfogásába vett, akkori verseim nagy része ott jutott először olvasók szeme elé. Az irodalmi élet számos szereplőjével kerültem ismeretségbe, jó néhányukkal baráti kapcsolatba. Közülük itt most Juhász Ferenc és Nagy László nevét emelem ki: ők ketten azok, akik legtöbbet segítettek abban, hogy második pályakezdésem akadályain és torlaszain áteickéljek. Első kötetem ügyét is Ferenc vette a gondjaiba, neki köszönhetem, hogy mindössze három és fél évnyi „átfutási” idő után 1963 szeptemberében napvilágot látott a könyv. (Abban a korban ennyi huzavona legfeljebb átlagosnak számított.) Az az esztendő egyéb fordulatot is hozott az életembe, az életünkbe: az Elnöki Tanács elnöke (nagyjából hasonló tisztég volt ez, mint ma a köztársasági

elnöke, de még kevesebb jogkörrel és cselekvési lehetőséggel) kegyelmi úton mentesített a büntetett előélettel járó joghátrányok alól. Ebből adódóan elhárult a jogi akadály egyetemi tanulmányaim folytatása elől, továbbá a segédmunkási státusnál fontosabb és felelősebb munkakörben is alkalmazhatott dolgozó népünk legfőbb munkaadója: az állam. Nyomban bekopogtattunk hát a Pest Megyei Tanács oktatási osztályán: hová mehetnék el tanítani? Pusztavacsra – hangzott a válasz. Jóllehet ott terült el már akkor is az ország kellős közepén, a 4. meg az 5. számú főút, nevezetesen Örkény meg Albertirsa között, korábban még csak a nevét sem hallottuk ennek a kicsi falunak. Ezzel együtt örömmel mentünk oda, szerettünk ott lakni, minket is szerettek, s meghitt viszonyba kerültünk nemcsak a gyerekekkel, de a meglelt korú emberek java részével is (akiknek legtöbbször egyébiránt a községet s környékét korábban birtokló, s egykor Kecskeméten is birtokos Coburg hercegi család uradalmi cselédjei vagy azok leszármazottjai közül került ki). Mi is a falu – helyi szóhasználat: a központi major – műút felőli széléhez közeli hajdani cselédházban kapunk egy konyhából, szobából meg egy kamarából álló szolgálati lakást, házsomszédaink mindahányan újkori cselédek: a téesz vagy az erdőgazdaság dolgozói voltak. A hatlakásos hosszú ház falu felőli végéhez közel egy szabad ég alatt álló sütőkemence s egy kerek asott kút szolgálta még a köz javát (ez utóbbiból egyszer egy szép nagy békát húztam föl a vödör vízzel együtt, aminek – mármint a békának – alig négyéves Julcsika kislányunk igen örvendett). A környező közterület hivatalosan a Hunyadi tér nevet viselte, amúgy azonban csak ekként hívták mindenki: Szorító. Szóbeli források szerint ez az elnevezés onnét eredt, hogy az út túloldalán működő kocsmából a már derekasan beitalozott legények kisebb-nagyobb csoportjai az egymással folytatott férfias vetélkedő vége felé ide szorították ki, majd be egymást. Pusztavacsra kezdtem hát – egyelőre képesítés nélkül – tanítani, első kötetem tiszteletpéldányait is oda postázta már a kiadó. A kötetnek híre kerekedett, kritikák, ismeretek jelentek meg róla, leveleket, meghívásokat kaptam író-olvasó találkozókra innét is, onnét is. Az első meghívás, emlékszem, Ceglédre szólt, ám aztán hamarosan Kecskemétről is jött egy levél Heltai Nándor¹ aláírásával, aki akkor népművelési felügyelőként dolgozott a városi tanácsnál. Jankovich Ferencsel és Maróti Lajossal együtt voltunk az irodalmi matiné meghívott vendégei az Óvónőképző nagytermében összegyűlt népes közönség előtt. Néhány évvel korábban, az Állampusztára szóló beutalóm jóvoltából, laktam ugyan már szűk nyolc hónapon át Bács-Kiskun megyében, de Kecskeméten ekkor jártam első ízben, s a város néhány ismert emberével is – Heltain kívül egyebek közt Szekér Endrével, Goór Imrével² – ez alkalommal ismerkedtem meg. Hazatértem után néhány héttel ismét kapok egy levelet Heltai Nándortól: nem volna-e kedvünk Kecskemétre költözni? Most aztán mitévők legyünk? Ahogy említettem, jól találtuk mi magunkat Pusztavacsra, s igazából nem nagyon buzgott bennünk az elmehetnék. Ám aztán számot vetettünk akkor még csak háromtagú családuknak várható, sőt óhajtott gyarapodásával, s arra a belátásra jutottunk, hogy a kollégiumi bentlakásnál, s kiváltképp a napi bejárásnál jobb lesz a gyerekeinknek, ha helyben, s hazulról járhatnak majd középiskolába is. Végül soron ez a megfontolás döntötte el, hogy igenlő választ adtunk az ajánlatra. Költözési szándékunk

1 Heltai Nándor (1932) író, népművelő, helytörténész 1957 tavaszán került Kecskemétre. 1959 végéig népművelési felügyelőként hozzájárult a város kulturális életének fellendüléséhez. Munkásságának köszönhetően megalakult az ország első irodalmi színpada, tanyai filmklubhálózata. Kezdeményezte, és 1967-től 1970-ig irányította a Kecskeméti Népzenei Találkozókat. A Petőfi Népe rovatvezetőjeként, később főmunkatársaként, valamint a Kecskeméti Lapok hírlapírójaként mintegy nyolcezer cikket, csaknem száz tanulmányt, harminc önálló kötetet jelentetett meg. Többek között Kecskemét Város Közművelődéséért Díjjal, a Katona József-díjjal, Bács-Kiskun Megye Építészetéért Díjjal tüntették ki.

2 Goór Imre (1921) kiskunhalasi származású festő, grafikus. A Forrás folyóirat grafikai és művészeti szerkesztője (1969–95). Képzőművészeti tárgyú írásai java része e folyóiratban jelent meg.

hallatán – mi ugyan nem ütöttük nagy dobra, vajon kitől tudhatták meg? – hívtak volna aztán az akkor járási székhelyként rangoskodó Dabasra is, mi azonban, némi latolgatás után, Kecskeméten kötöttünk ki. Nem bántuk meg azóta sem.

– *Milyen célból, milyen kilátásokkal hívta Önöket Heltai Nándor?*

– Okkal feltételezem, hogy Kecskemétre telepítésünkkel Nándor jót akart tenni velünk is, meg a várossal is. Megírtam neki: a szíves hívást köszönettel elfogadjuk, de valahol laknunk kell, s valamiből meg kell élnünk. Rendben van, biztatott, természetesen ott is taníthatok majd, s ha jónak látom, igyekszik úgy intézni, hogy külterületi iskolába kerüljek (ha jól emlékszem, Szarkást hozta szóba) az ott tanító pedagógusokat megillető bérpótlék végett. A lakás miatt ne aggódjunk, előbb-utóbb meglesz az is. Szarkás helyett végül is a jelenleg Petőfi Sándor nevét viselő 1. sz. Általános Iskolába – népszerű nevén a *sárga iskolába* – irányítottak. (Budai u. 5–7., a piac mellett – a csarnok akkor még legfeljebb tervekben létezett.) Az igazgatónő, dr. Molnár Frigyesné (az ifjabb kollégák-kolleginák számára *igazgató néni*, a nála idősebb tanár- és tanítónőknek csak Etelka) megtudván, hogy valami „rovott múltú” költőféle készül a városban megtelepedni, odahelyezett az általa vezetett iskolába. Megtehetette ellenvetés nélkül: férje volt a megyei első titkár. Eleinte furcsállottam a dolgot (ámbar az efféle akkortájt bőven belefért, sőt néha még manapság is belefér a hazai demokráciába), ám hamarosan rá kellett eszmélnem: jobban jártam, hogy hozzá kerültem. Egyfelől: miután beült egy-két órára s figyelmesen végighallgatta, attól fogva nem zaklatott, nem akadékoskodott többé a hivatalos tantervi követelmények maradéktalan teljesítésével. Hogy ez mire volt jó? Például arra, hogy egy idő múlva szemrebbenés nélkül kihagytam az irodalmi tananyagból az úgynevezett munkásmozgalmi pártköltészet valamely féldilettáns versfaragóját, vagy a szocialista-realista próza nagy hazudósát, Illés Bélát, s helyettük, mondjuk, Sinka Istvánról, Nagy Lászlóról beszéltem, az ő verseiket olvastam fel a gyerekeknek. Másfelől viszont a lakásgondjaink sem oldódtak volna meg egyhamar az ő segítségével nélkül. Első heteink alatt hol erre, hol arra húztuk meg magunkat. Hatodik esztendőös Julcsika lányunkkal, s már-már mindenórás feleségemmel laktunk vagy egy hétig a régi zeneiskola egyik tantermében, az Erkel utcában. (Akkor volt először a szobánkban egy zongora, a nagy fekete hangszer melletti deszkadobogóra helyezett kis villanyfőzőlapon főztük a lecsót, s folyton ránk nyitogatták az ajtót, azt tudakolván, mikor jöhetnek már órára.) Utána lakhattunk néhány napig a színészházban is. Váltig csodálkoztam, milyen aprócska szobák vannak ott, épp hogy befért egyetlen dívány (mi meg ketten, vagyis hát két és fele azon fértünk el alig), ám utóbb felvilágosítottak: valaha, még a boldog békeidőkben bordélyház – magyarán kupleráj – működött abban az épületben, azért szántak olyan szűkre szabott rekeszeket a vendégek számára.

– *Ez a színházzal szemközti épület?*

– Nem: a Táncsics utcában van, annak a Nagykőrösi utca felőli végén.

– *Ami a hajléktalanszálló volt.*

– Az, az, igen. Lényegében – már ami bennünket illet – épp akkor is afféle szerepet töltött be. Csakhogy hamarosan onnét is kitélt az időnk: elkezdődött a színházi évad. A kilátásba helyezett lakás sehogy sem akart kézzelfogható közelségbe kerülni. Más nem tehetvén, úgy döntöttünk, hogy a feleségem visszautazik a kislánnyal Pusztavacsra, az elhagyott, de egyelőre még új lakó nélküli szoba-konyhába, s ott kitart addig, ameddig bírja. Én meg hozzálatok a tanításhoz, merthogy időközben a tanév is elkezdődött. Csak hát hol húzhatnak egy tetőt a fejem fölé? Volt egy kedves barátunk – szegény, ő is meghalt már jó ideje –, azonos nevű az azóta úgyszintén elhunyt jeles íróval, Hernádi Gyulával,

művelt, kultúraszerező ember, később tanácsvezető bíró, akkor még csak fogalmazó a bíróságon. No, a mi Gyulánk, miután hírért vette gondjainknak, a maga csendes, lassan ejtett szavaival így szólott hozzám: „Ferikém, nekem sincsen lakásom, itt alszom, benn az irodában egy díványon, de csak gyere be bátran hozzám, elalhatsz azon te is, míg egyéb szállásra nem találsz. Én meg majd átköltözöm addig egy másik irodába, nehogy hírbe hozzanak bennünket.” Így hát néhány napig a törvényház volt a hajlékom. Egy szép napon aztán – szeptember 18-a volt, hogy is felejtethném el a dátumot: Ádám fiam születésnapját – kivezényeltük a tanulóifjúságot a Széktói Stadionba: nagy lovasbemutató volt, afféle országos lófesztivál. Már épp elhelyezkedünk a gyerekekkel a lelátón, én is a magam újonnan rám bízott osztályával, amikor a gyereksokadalmon keresztül odanyomakszik hozzám Kasza Sanyi matektanár kollégám nagy sietve: „Feri – azt mondja –, szaladj már át hamar ide, a kórházba, épp most szül a feleséged!” Kissé váratlanul ért az örömhír, mert valamelyest korábban jött világra a legényke a kitűzött időpontnál, de örültem módfelett, hogy a lány mellé most már van egy fiam, egy fiunk is. Viszont meg kellett kérnünk a főorvos urat, hogy a szokásos egy hétnél tovább tartsák benn őket, mert egyelőre nincs hová kihozni. Ez idő alatt az *igazgató néni* két vasággal, egy asztallal, két (vagy három...?) székkal, egy falipolccal s egy vaskályhával berendezte számunkra az iskolai szertár melletti helyiséget. Kisbabaágyat mi vittünk az újszülöttnek.

– *Bent volt ez az iskola épületében?*

– Nem a főépületben, hanem az udvar Csokonai utca felőli hátsó traktusában. Később az ebédlőt telepítették oda, de hogy most mi van benne, azt nem tudom, már igen régen nem jártam ott. Azt is megengedte, sőt fölbátorított rá Molnárné, hogy az iskola szénével fűthessünk. (Valamivel később, talán a második tanév során történt, de itt mondom el, mivel ez is kiegészíti egy vonással az ő személyiségrajzát. Egy nap behív az irodájába, leültet, rágyújt. „Feri – azt mondja –, kérdezek valamit magától. Nem volna-e kedve jelentkezni a pártba? Én támogatnám a jelölését” – s biztatóan néz rám. Igen váratlanul ért az ajánlata, hirtelenjében csak ennyit tudtam válaszolni neki: „Köszönöm, de kérek egy nap gondolkodási időt.” Másnap aztán csupán annyit mondtam neki, hogy én bizony nemigen tudnám alávetni magamat a pártfegyelemnek, meg hát, nem is mindenben értek egyet a pártpolitikával. „Rendben van, semmi baj, köszönöm az őszinte választ” – mondta. Sem akkor, sem később, soha nem érezte velem, hogy elhárítottam ajánlatát.) Hát így kezdődött a mi négytagúvá gyarapodott családunk kecskeméti története. Se meg nem csodálta, se zokon nem vette senki, hogy ott mostuk-öblögettük a kisgyerek pelenkáit az iskolaudvaron, az udvari csapnál. Benn ugyanis effélével nem rendelkezünk. Akadt azért ebben némi romantika, legfeljebb úgy tél közepe táján kissé már hidegnek éreztük azt a vizet odakint. Egyébiránt, ha úgy adódott, vendéget is fogadtunk abban a szobában, Kecskeméten jártakor egyszer még Juhász Ferenc is ellátogatott hozzánk. Végül aztán '66 telének vége felé (természetesen Molnár Frigyesné kitaró s hathatós közbenjárására) kaptunk egy rendes, egy *igazi* lakást Kecskeméten, a Leninváros nevű városrészben, a Schönherz Zoltán tér 6.-ban, egy újonnan épült kilencemeletes ház harmadik emeletén.

– *Ez még ugyanaz az év?*

– Ugyanaz a tanév, a tanév második fele. Akkoriban – és még sokáig: amíg a gyerekeink iskolába jártak – inkább tanévekben, mintsem naptári években tartottam számon az időt. Szóval '66 tél vége volt, azt hiszem, talán február közepe vagy utója. Belátom, illet volna pontosan megjegyezni a napot is. Kiutalt számunkra a tanács egy másfél szoba összkomfortos bérlakást az említett kilencemeletesben, előszoba, étkezős konyha, fürdőszoba, beépített szekrények, közlekedő, kis szoba, nagy szoba – mindennel el volt látva, szalad-

gáltunk benne örömnkben körbe-körbe, mint a bolondok. Alig pár hónappal korábban húzták föl ezeket az épületeket, ott állnak ma is a Halasi út legelejen jobb felől. A körút sarkától számolva a második volt a miénk, épp szemközt az akkor még javában működő – drága valutát termelő – Zománcipari Művekkel. Nagy ötlet volt egyébként egy népes lakótelepet ide tervezetni: teljes üzem esetén zárva kellett tartanunk az erkélyre nyíló ajtóablakot, s ilyenkor persze a gyerekeket sem engedhettük ki oda, ha meg kitergettünk, negyedórán belül koromszemcsék jelentek meg a frissen mosott, hófehér pelenkákön. (No igen: abban az időben még híre-hamva sem volt nálunk az egyszer használatos, eldobható nadrágpelenkákön – egyéb eszközökkel és módszerekkel terheltük-szennyeztük a környezetet.) Még ártalmasabb volt a később már fölszerelt szűrőberendezéseken is áthatoló fluorgáz. De ezeket most hagyjuk – idő teltével megtanultam: mindennek egyaránt megvan a színe s a fonákja. Egyelőre azon örvendeztünk, hogy van egy igazi lakásunk. Csakhogy aztán kinőttük egykettőre. Ádám után szűk két esztendővel, 1967. augusztus 2-án megszületett Bálint, 1970. március 2-án – aznap, mint Arany János – pedig Péter. Közben volt egy tanyai kitérőnk is: '69-ben Kerekegyháza-Alsópusztára költözködtünk ki tanítani. Mindössze egy tanévet foglalt magában ez a kitérő, s a lakásunkat szerencsénkre nem adtuk fel arra az időre sem. Miután visszatértünk a városba, 1971. szeptember 24-én megszületett Eszterke is. Meglehetősen kinőttük így a hajlékunkat, sem a falakat megtágitani, sem hozzátoldani nem lehetett. Jártunk hát a nyakára a megye s a város vezetőinek, Gajdócsi Istvánnak és Reile Gézának: segítsenek tágasabb lakáshoz jutni bennünket. Így aztán '72 nyarán minőségi csere útján beköltözhattünk a Zászló utcai, úgynevezett erdészeti lakások egyikébe. (Utóbb aztán szinte mindegyik lakás „szakmán kívüliek” használatába került.). Huszonegy éven át laktunk itt, s hogy az arány helyrebillenjen, időközben – 1978. június 15-én – megszületett még Borbála lányunk is. Így lett három lány s három fiú. Ők ketten, Eszterke meg Borsi, néhány éve ismét ott laknak – ki-ki a maga családjával – a Hunyadvárosban, közel az egykori szülői házhoz, s kettőjüknek van már összesen három kisluk.

– *Hány évig tanított a Petőfi-iskolában?*
– Négy tanéven át, '65-től '69-ig. Utolsó, hetedik tanévem már Kerekegyháza-Alsópusztán telt el.

– *A külterületi lehetőséget megpendítő kezdeti ígéretnek megfelelően, vagy...?*
– Nem, dehogy. Egyszerűen megelégtünk a városi létet, s valami ösztönös elvágódástól sarkallva – jóakarató baráti figyelmeztetések ellenére – magunk kértük az áthelyezésünket. Bizonyára nem csekély illúzió is működött bennem, hogy majd ott kinn, a földhöz közeli valóság sűrűjében micsoda missziót lehet majd teljesíteni. Hát mit mondjak? Beletörött a bicskám. Akár a körülményeket is okolhatnám a kudarcért, ám azt hiszem, inkább belőlem hiányzott valami az elképzelt küldetés teljesítéséhez. Legfőbb értelme és hozadéka egy hosszú vers lett: a *Tanya-hazám*. Magam ugyan egy szociográfiát szerettem volna írni a tapasztalataimról, a tanyai létről, a tanyasi emberek állapotáról, az a műfaj azonban nem állt a kezemre. Annak mások, például Zám Tibor³, Hatvani Dani⁴ voltak a mesterei.

– *Mi jellemezte azt az időszakot itt, Kecskeméten? Mondjuk, a kulturális életet?*

3 Zám Tibor (1929–1984) szociográfus, a Forrás történetének egyik meghatározó alakja.

4 Hatvani Dániel (1937–2006) költő, író, szociográfus, 1973. november 1-jétől volt a Forrás főszerkesztője.

– Egyfelől a város adottságaihoz képest erőteljes pezsgés, másfelől a befogadókészség. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy élt itt már jó néhány olyan ember, akik tehetségüket, újra s többre irányuló törekvésüket nem csupán a maguk boldogulására szánák. Ők voltak azok, akik belülről fakadó igényből, nyugtalanságból életben tartották a szellemi légáramlatok eleven mozgását, nem hagyván, hogy az álmosan, fáradtan, beletenyugtva leülepedjék. Mielőtt Kecskemétre kerültem volna, legtöbbszörnek a hírért sem hallottam. (Talán egyetlen kivétellel. Kiss Ferenc barátunk, amikor elmondtuk neki, hogy Kecskemétre készülünk, közbevetőleg megjegyezte: „Van ott egy tehetséges költő, Hatvani Dániel, annyi idős lehet, mint te, vele érdemes lesz majd megismerkedned.”) Hamarosan kapcsolatba kerültem a legtöbbszörrel. Az időbeli sorrend mellőzésével, most csak úgy sebtében, mondok néhány nevet: Báron László⁵, Kálmán Lajos⁶, Sántha György⁷, Varga Mihály⁸, Bozsó János⁹, Kalmár Sándor¹⁰, Orosz László¹¹, s persze Hatvani Dani meg a fentebb már említett Szekér tanár úr. De ebbe a rendbe tartozott akkor a minket meghívó Heltai Nándor is. Hangsúlyval kell szólni arról, hogy a városi és megyei vezetés legfontosabb tisztségviselőinek jóakarata és emberi minősége folytán Bács-Kiskun megyét s Kecskemétet oázisként tartották számon – kiváltképp, mondjuk, Szegedhez, Veszprémhez, Szolnokhoz, de akár Debrecenhez képest is. (Az *akkoriakra* gondolok.) Néhányuk neve – legalább említésképpen: Pozsgay Imre, Madarász László, Romány Pál, s többszörösen aláhúzva Gajdócsi István. Attól a perctől fogva, hogy a lábamat először ide betettem, nyomban érezhető volt: itt törődnek a kultúrával. Lehet, hogy Kada Elek meg Tóth László szelleme élt tovább? Az szinte bizonyosra vehető, hogy a török hódoltság szorongattatásai közepette kényszerűségből kialakult, arcot és módszereket váltogató történelmi körülmények során tovább hagyományozódott befogadó hajlammal nem kevés szerepet tulajdoníthatunk. Alkotó emberek kezdeményezésére, s az említett vezetők készséges támogatásával a művelődést szolgáló számos intézmény jött létre itt a hetvenes évektől kezdve. Például a Naiv Művészek Múzeuma, annak tőzsomszédságában a Szórakaténusz, a Patikamúzeum, a Fotómúzeum – épp most akarják elvinni Pestre, ez valami kiújuló betegség kicsiny és amúgy is vízfejtő hazánkban –, a Kerámia Stúdió, a Zománcművészeti Alkotóműhely, a Kecskemétfilm Animációs Filmstúdiója, a Ciróka Bábszínház, ámbár annak a gyökerei, Báron Laci jóvoltából, egész a hatvanas évekre nyúlnak vissza...

– *A Bozsó Gyűjtemény.*

– Az bizony. Persze hogy semmi sem lett volna belőle Bozsó Jancsi gyűjtő- és megtartó-rendszerező szenedélye nélkül, ám az is kellett a megmaradásához, a közkinccsé válásához, hogy befogadják. Nem biztos, hogy ez az ügy bárhol másutt zöldágra vergődhetett volna.

5 Báron László (1931–2011) kecskeméti származású festő, grafikus, bábművész. A Ciróka Bábszínház alapítója, sokáig művészeti vezetője.

6 Kálmán Lajos (1921–1999) népzene kutató, zenepedagógus. A Kiskunság népdalkincsének gyűjtője, kutatója. Nevéhez fűződik a Kecskeméti Népzenei Találkozók elindítása.

7 Sántha György (1888–1974) kecskeméti születésű költő.

8 Varga Mihály (1928) Kecskeméten élő és dolgozó tanár, író, költő, újságíró, szerkesztő, a Forrás folyóirat alapító főszerkesztője.

9 Bozsó János (1922–1998) festőművész, a Bozsó Gyűjtemény alapítója. Lásd még az e számban olvasható Loránd Klárával készült interjút.

10 Kalmár Sándor hegedűművész, matematikus.

11 Orosz László (1925) irodalomtörténész, 1948–1956 között, majd 1961-től nyugdíjazásáig a kecskeméti Katona József Gimnáziumban tanított.

– Talán a hangszergyűjtemény is, ugye?
– Úgy ám: Leónak, Leskowskynak¹² a páratlan gyűjteménye. De ha egy kicsit törnénk a fejünket, nyilván eszünkbe jutna még valami. Mondjuk az Iskolamúzeum.

– Ott kinn a Nyomási iskolánál?
– Ott-ott! Ám hogy kifejezetten „országos” ügyet is említsünk – nem, mintha az említett intézmények legtöbbjének nem volna országos, sőt nemzetközi jelentősége –, a népzenei lemezek (Sebőék, Muzsikás, Vízöntő stb.) kiadásának támogatásában úgyszintén fontos szerepe volt Gajdócsi Istvánnak.

– Szerette ő a népzenet, vagy egyszerűen csak egy kezdeményezés volt részéről?
– Biztosan szerette, de a kezdeményezés zenészek és költők javára írandó. Tudom például, hogy Csoóri Sándor többször is megfordult nála. Ő viszont fontosnak ítélte a pártfogásba vette ezt a kezdeményezést is. Mint amiképp a maga hatókörében mindenképp és mindent támogatót, aki és ami értéket teremtett s a kultúrát gyarapította. S ha kellett, kiállt, szót emelt, de akár kockázatot is vállalt értük. Tudta, hogy a legtöbb dolog az embe-
reken áll vagy bukik, azokon, akiknek a jószerecse, egy még felsőbb hatalom, maga a Jóisten vagy akárkicsoda valamilyen hatalmat vagy egyéb lehetőséget adott a kezükbe. Ronthattak vagy javíthattak, fejleszthettek vagy sorvaszthattak. Így volt ez a mi különféle neveket – egyebek közt például: népi demokrácia, épülő szocializmus – viselő sajátos magyar feudalizmusunk korában is (amely utóbbinak egyébként maig itt botladozunk hol elefántnyi, hol csupán ökörlábnyi nyomaiban). Mindenesetre Kecskeméten jobb volt élni, mint Szegeden, Szolnokon, Debrecenben...

– Nem is kívánczolt vissza Debrecenbe?
– Sokáig nem volt okom visszakíváncozni, pedig akkoriban még volt kikhez hazajárnom. Ez jó is volt, ez a hazajárás, s persze, dehogy is szerettem én ki a szülővárosomból. Akkortájt azonban igencsak más szelek fújdogáltak arrafelé, mint ezen a tájon, semmi készletést nem éreztem arra, hogy kecskeméti sátorfámat fölszedvén visszatelepedjek, visszatelepedjünk. Ma már, szerencsére, ott is megváltozott a széljárás, s ha el-elhívnak Debrecenbe, Szüleim hűján is úgy érzem: hazamegyek.

– Ez a sokféle helyi intézmény és a vezetők tartottak-e valamilyen kapcsolatot egymás között?
– Nos, hogy a vezetők hogy s mint voltak egymással, arra én nemigen figyeltem. Kíváncsi természetű létemre persze sok minden érdekelt – talán jobb is lett volna, ha inkább csak egy dologra koncentrálok, lehet, hogy többre vihettem volna, nem tudom –, be-bejártam hát a Zománcműhelybe, meg a Szórákába is elég gyakran, míg Kecskeméten laktunk, sőt, még a Művésztelepre is ki-kikerekeztem, ezek elsősorban emberi kapcsolatok voltak, s nem kevés részben abból is eredtek, hogy a tollon-ceruzán meg az írógépen kívül egyéb szerszámokat is a kezembe vettem.

– A tanyasi iskola után visszajöttek a városba?
– Úgy van. Utána egy ideig a levéltár volt a munkahelyem, s akkoriban már a Forrás is igencsak alakulóban volt.

¹² Leskowsky Albert 1979-ben alapította hangszergyűjteményét, mely több költőzést követően jelenleg a Zimay u. 6/A szám alatt látogatható. Leskowsky Albert nyugdíjba vonulása óta a gyűjteményt Szilágyi Áron dorombművész vezeti.

– Ez már a hetvenes évek eleje?

– Igen, 1970 második fele s a hetvenes évek eleje. Eleinte Varga Miska hatalmas méretű, s már-már valószínűtlen befogadóképességű akatáskája jelenítette meg a szerkesztőséget, a lap ügyeit pedig az utcán, órákig föl-le sétálgatva, az ókori görög peripatetikusok módján beszéltek meg Miskával, Hatvani Danival, Szekér Bandival.

– Ez csak úgy kedvtelésből történt így, vagy pedig félő volt, hogy lehallgatják a szerkesztőséget?

– Egyszerűen nem volt hová beülni. Hogy úgy mondjam: még a ránk telepített poloska is fedél nélkül maradt volna ekkor. Aztán előbb – nem túl sokáig – az Ókollégium egyik emeleti helyiségében húztuk meg magunkat, majd fölkapaszkodtunk a Sajtóház legfelső szintje fölé, a padlásajtó szomszédságába, onnét még magasabbra, a megyei önkormányzat 14. emeletére, néhány esztendő múltán a régi Megyeháza második szintjén kötöttünk ki, tavaly pedig arról a helyről is hurcolkodni kellett, ide, ahol most vagyunk. Egy szuszra még elsorolni is hosszú. Bizakodunk, hogy innét, a Kápolna utcából már nem kell egy pincébe, ókútba vagy egy katakombába áttelepednünk.

– Hogyan emlékszik vissza a hetvenes-nyolcvanas évekre?

– Akinek az eltökélt, konok és olykor körmönfont kitartása nélkül aligha jöhetett volna létre folyóirat egy egyetem nélküli városban: Varga Mihály volt a Forrás első, alapító főszerkesztője. A kitartáson túl sokoldalú és kiterjedt kapcsolatai is javára váltak a lap ügyének. Helyettese Szekér tanár úr, aki ismeretségben, sőt levelező kapcsolatban állt a hazai irodalom szinte mindegyik fontos alakjával. A költő-újságíró-szociográfus Hatvani Dániel úgyszintén a Forrás bölcsőjének egyik legfontosabb ácsolója, majd később főszerkesztője volt. Goór Imre a tördelést s a képszerkesztést vette kézbe, az első borítókát is ő tervezte. Valamelyest később érkezett közös szülőföldünk, Hajdú-Bihar *persona non grata*-jaként az író-szociográfus Zám Tibor, s ugyancsak akkortájt Kunszabó Ferenc¹³. Egy ideig a Kalocsán lakó Raffai Sarolta¹⁴, a megyei apparátus részéről pedig Bodor Jenő, majd Komáromi Attila lett még a szerkesztőség tagja. (Szomorú leltár: a felsoroltak közül öten már nincsenek az élők sorában.) Nem túl sokáig a Vajdaságból áttelepült Mák Ferenc¹⁵ is munkálkodott a lapnál. Füzi Lácit a nyolcvanas években hívtuk a Forráshoz, s miután Hatvani Dani elment tőlünk Békéscsabára, mindnyájunk egyetértésével ő lett a főszerkesztő (a legújabbban bekövetkezett változások során az összevont három művészeti műhely vezetését is öreá bízta fenntartónk, Kecskemét város önkormányzata). Költőtársaim: Dobozi Eszter¹⁶ és Pintér Lajos külső, illetve belső munkatársként úgyszintén régóta a folyóirat fennmaradásán fáradoznak. Jómagam kezdettől fogva a Forráshoz tartozónak érzem magam. (Ha valaki véletlenül kimaradt volna ebből a felsorolásból, annak oka csakis a vénülő ember egy-egy pillanatra kihagyó, gyarló emlékezete.) Már a legelején megegyeztünk abban, hogy a regionális értékek felkarolása, felmutatása mellett országos kitekintésre törekszünk, igyekeztünk gátat vetni a helyi és mindenféle dilettantizmusnak. A népi kultúra, továbbá – Zám Tibor sajátos kifejezésével élve – a szociográfia „direkttermő” műfajának felvállalása úgyszintén az elhatározásaink között szerepelt.

13 Kunszabó Ferenc (1932–2008) író, szociográfus.

14 Raffai Sarolta (Kecel, 1930 – Kalocsa, 1989): író, költő, közéleti szereplő. 1972–1978-ban a Forrás című folyóirat versrovatát vezette. Színműveit a kecskeméti Katona József Színházban játszották (1971, 1975).

15 Mák Ferenc (1956) óbecsei születésű író, 1990–92 között a Forrás munkatársa.

16 Dobozi Eszter (1956) író, 1989-től vesz részt a Forrás szerkesztésében.

Szerzőgárdánk névsora már a korai időktől kezdve kiterjedt a határokon túli magyarság jeles szerzőire, beleértve a nyugatra szakadtak közül is néhányat. Vajdaság, Erdély s a Partium kiváltképp erősen képviseltette s képviselteti magát jelenleg is. Ami a szociográfiát, a tényfeltáró irodalmat illeti, mostanában nem azért jelenik meg ritkán a Forrásban, mintha lemondtak volna róla a lap jelenlegi szerkesztői. Ez a maga eredendő mivoltában máshonnan is visszább szorult. Hogy miért? Részint azért, mert korábbi szerepét – úgyahogy – átvette a napi publicisztika, másfelől pedig a folyóiratok általában nem rendelkeznek akkora anyagi erővel, hogy a remélt szerzők szerény tiszteletdíján felül azok tetemesnek mondható kutatási, terepbejárási költségeit is fedezhetnék. Ingyen dolgozni kevesen szeretnek, márpedig Zrínyi uram *jó vitézi resolútiója* Montecuccoli háromszoros – de legalább kétszeres – pénze híján édeskeves a boldoguláshoz. Szerzőinkkel való kapcsolatainkat egyébként nagyban erősítették a megyei önkormányzat jóvoltából és költségén rendezett nyári egyhetes írótáborok Veránka szigetén. A hazai szerzőkönpályatársakon kívül, többek közt, Kárpátaljáról Vári Fábian László, Marosvásárhelyről Gálfalvi György, Csíkszeredából Fekete Vince, Lovétei László s Molnár Vilmos, a Vajdaságból Fekete J. József meg Gion Nándor volt velünk együtt (Nándor, sajnos, már végképp múlt időben), alkalmanként mintegy tucatnyi ember.

– *Ez már a rendszerváltás után volt?*

– Hogyne, persze, jócskán utána.

– *Visszatérve a hetvenes-nyolcvanas évekre, Gajdócsi Istvánra, rajta kívül kikre emlékszik még, akiknek meghatározó szerepe volt?*

– Remélhetőleg nem a mögöttünk hagyott idő megszépítő távlata, vagy egyéb „optikai csalódás” mondatja velem, hogy Kecskeméten, Bács-Kiskunban azok jó része, akik a hatalmat képviselték, illetve gyakorolták, inkább voltak a kultúra előremozdítói, semmint kerékkötői. Ez a véleményem például a két alkalommal megyei első titkár, de közben a miniszteri széket is megült Romány Pálról is, s nem látom okát annak, hogy ezt a véleményemet megmásítsam. Akadt egy-két kellemetlen esetünk időről időre, rebelliónak ítélt „kihágásaink” azonban – tudtommal – mindannyiszor legfelsőbb nyomásra vontak maguk után a fejmosásnál szigorúbb szankciót, például a főszerkesztő leváltását, az ellene hozott fegyelmi határozatot, a már kinyomtatott lap megcsonkítását stb. Az akkori „apparátus” munkatársai közül sokat köszönhet a Forrás Bodor Jenőnek (ő a szerkesztőség munkájában is részt vett), Komáromi Attilának (ő pedig részt vesz ma is). Gajdócsi pedig tőle és a lehetőségeitől telhetően iparkodott kivédeni a magasból eredő csapások helyi utórezgéseit. Egy alkalommal az újságosbódékból szedették össze az „inkriminált”, de már kinyomtatott, szétterített folyóiratpéldányokat, amikor a rendőrkapitány odatelefonált neki: „Te Pista, nem lehetne egy bajjal begyűjteni ezeket az írókat is?” „Amíg én vagyok itt, ezen a helyen, addig nem!” – hangzott a nem épp higgadt hangnemű válasz. S nem ez az egyetlen eset, amikor háritott. Tartotta a hátát, ha kellett, fölfelé is.

– *Ismerte őt személyesen is?*

– Hogyne, persze.

– *Hogyan emlékszik vissza rá? Milyen ember volt?*

– Be lehetett hozzá menni akár az utcáról is. Tetterős, impulzív, indulatos férfi volt, a butaság, az értetlenség, a bürokratikus vagy öncélú akadékoskodás gyakran ki-kihozta a sodrából – volt benne része elégszer –, ilyenkor keményen s hangosan szitkozódott.

Segítőkézség és jóakarát jellemezte, nem kellett hetekkel előtte audienciáért folyamodni hozzá. „Na gyere be, ülj le, mondd el, mi a baj, de ne túl hosszan, mert várnak odafent.” Aztán ő is elmondta, elpanaszolta, mikor miféle marhaságok miatt kell küszködni, megmegeesztett közben egy-egy vaskosabb mondatot, s a kilátásba helyezett öt-hat perc végül általában 25–30-ra szaporodott. A szavát pedig mindenkor állta. Mit mondjak még róla? Ember volt, a maga emberi erényeivel és gyarlóságaival. De hát akad-e hibátlan ember? Van, aki a haját festi, kopaszságát takargatja – s van, aki a lelkét. Hát ő aztán nem kendőzte, nem festette hamisra semmijét sem.

– *A közvetlen kollégáit vagy munkatársait vajon maga válogatta-e?*

– Honnan tudhatnám? Éffélékbe én bele nem láthattam, de nem is igen foglalkoztatt a dolog. A csoda sem tudja, ki az, akit ő szemelt ki magának, s ki az, akit a nyakára akasztottak. Vagy odaállítottak mellé. Vagy mögé. Szinte minden emberre ráállítottak egy másik embert, aki szemmel tartotta. Ez a rendszer természetéből fakadt. S minél tágasabb volt valakinek a cselekvési köre, annál több tekintet tapadt rá, s figyelte. A cselekvési kör tágassága természetesen nem csupán, s nem is mindenkor attól függött, hogy ki milyen helyet foglalt el a hatalmi szerkezetben – vagy hogy része volt-e annak egyáltalán.

– *Az intézmények jövőjét, a mostaniakét, hogyan látja?*

– Van bennem némi aggodalom, miért is tagadnám? Ámbár az a Joshua nevű názareti tanító, aki Jézus Krisztusként vált világszerte ismertté, más keleti bölcsékkel egybehangzóan arra buzdított és buzdít, hogy ne aggodalmaskodjunk, hiszen az aggodalom még csak egy arasznyival sem növeli meg a termetünket. S különben is oktalanság aggódni, hisz volt már sokkalta rosszabb állapotban is ez az ország. A jelenlegi sanyarú helyzet hátterében a hoi oktondiságokon túl a kiterjedt pénzügyi-gazdasági válság homálylik, ami nem is bennünket nyúvaszt legjobban, legfeljebb mi hangosabban jajveszékélünk miatta. Az is igaz persze, hogy a kényszerű gazdasági megszorítások első vonalbeli célpontjai közé tartozik – az egészségügy meg a környezet- és természetvédelem mellett – a kultúra és annak intézményrendszere, s ettől senkinek sem támad jókedve. Abban bizakodom, hogy a már évtizedek óta életben lévő és működő intézmények megszüntetése vagy ellehetetlenítése nem túlságosan egyszerű dolog, s nem is szerepel az elsődleges célok között. Továbbá – ami Duna-Tisza közti szűkebb pátriánkat illeti – életben marad, erőre kap, s a szűkösebb lehetőségek közepette is fogódzóra talál a kultúra iránti cselekvő jóakarát főntebb már emlegetett hagyománya. Ennek megvannak a biztató jelei, s bár bizonyos jelenségek láttán magam is erősebb hajlamot érzek a kritikára, mintsem a magasztalásra, a megtartó józanságra hivatkozva ezúttal arra figyelmeztetnék mindenkit, aki fontosnak érzi értékeink megtartását, gyarapítását és továbbadását: ragadjuk meg s ne eresszük, ne szalasszuk el az *ahogy lehet* felkínált kapaszkodóit.

– *Visszatérve a hetvenes évekre: mennyire volt a Forrás célja, hogy teret adjon a szabadságvágy-nak, illetve hogy a munkatársak rendszerkritikus írásait megjelentesse?*

– Éfféle – előre eltökélt – célról nincs tudomásom. A cél az volt, hogy színvonalas, jó írások jelenjenek meg a lapban. Egy-egy fontosnak ítélt írás olykor – nem túl gyakran – magában foglalta s kifejezte a kérdésben említett szabadságvágyat s a rendszer bírálását is: ekként hozta azt világra a szerzői elme. A főszerkesztő pedig – természetesen maga mögött érezvén szerkesztőtársai erkölcsi-eszmei (de nem hatalmi!) támogatását – a személyes felelősséget és kockázatot elvállalva közreadta azt. Így tette ezt Varga Mihály – végül le is váltották. Hatvani Dani, szegény, szorongóbb, idegesebb ember volt, biztató

tekintetünk láttán mégis hajlandó volt több ízben rálépni az inogó pallóra. Megkapta érte ő is a maga fegyelmi megrovásait. Becsülöm őt akkori merészsége miatt. S ha netán valaki másképpen – mondjuk lenézőbben – ítélné meg az ő magatartását, annak a figyelmébe ajánlom: könnyen válik bátorrá az, aki a félelmet nem ismeri – főként akkor, ha felelősség sem terheli döntéseit.

– *Volt egy időszak, amikor írás helyett a képzőművészetet választotta.*

– No igen, volt ilyen is, a hetvenes évek első felétől kezdve vagy tíz éven át. Képzőművészetnek én azért nem nevezném. Ahhoz hiányzott a megfelelő előképzettségem. Többnyire fát faragtam, különféle méretű darabokat, félökölnyitől a hétméteresig. Eleinte főként figurákat, utóbb inkább tárgyakat. Töménten mennyiségű forgácsot megtermeltem közben, sok-sok vagon megtelne vele. (Milyen jól jönne mostanság téli tüzelőnek!) Rézlemezből is kalapálgattam ezt-azt, no meg bőrrel is bibelődtem. Kevés, ami ezekből a dolgokból megmaradt a háznál. Ez a kis táska például még megvan. No meg néhány fakanál a konyhában. Nem dísznek: használatra készült ez is, azok is. Közben csakugyan ritkábban nyúltam a tollhoz, akkor is inkább fordítottam. Hogy mi vitt rá erre a kézműveskedésre? Feltehetően valami ősöktől örökölt manuális ösztön: az az elemi, természetes igény, hogy egy kézzelfogható, konkrét anyagból valamit elkészítsek, létrehozzak. Szavakkal bánni az más, legfeljebb valamelyest hasonlít rá. Néha manapság is el-elfog a vágyakozás, hogy effélével foglalkozzam: a kezemnek s a lelkemnek is hiányzik. Az idő viszont egyéb tennivalókra szorít: meg kell még írnom néhány olyan dolgot, amit más nem írhat meg helyettem – mielőtt olyanra nem válik az ember agya, mint a fán maradt s héjába beleszáradt dió. Életidőnk fogytával pedig a tapasztalat gyűlik ugyan, ám a felhasználható lehetőség fogyatkozik. Örökös kétségek között élünk, ez az egy azonban kétségtelen.

Az interjút Sági Norberta készítette